

hire'de avukatlığa başladı. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra Ağustos 1908'de İstanbul'a döndü. İttihat ve Terakki Partisi'ne karşı 13 Eylül 1908'de kurulan ilk muhalefet partisi Ahrar Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı. Hukuk Mektebi ile Mülkiye Mektebi'nin hukûk-ı esâsiyye muallimliğine tayin edildi (1909). Burada verdiği dersleri *Hukûk-ı Esâsiyye* adıyla yayımladı (I-III, İstanbul 1325 r.). Aynı zamanda avukatlık da yapan Celâleddin Ârif 1914'te İstanbul Baro başkanlığına seçildi ve bu görevini 1920'ye kadar sürdürdü. Mondros Mütarekesi'nden sonra Dîvân-ı Harb'e verilen İttihat ve Terakki Partisi mensuplarının muhakemesinde savunma avukatı olarak bulundu. İzmir'in Yunanlılar'ca işgalinden sonra 26 Mayıs 1919'da sarayda Sultan Vahdeddin başkanlığında toplanan Salтанат Şûrası'na katıldı ve burada heyecanlı bir konuşma yaptı. Millî Ahrar Fırkası ve Osmanlı Çiftçiler Derneği'nin adayı olarak katıldığı seçimlerde İstanbul mebusu seçildi (18 Aralık 1919). 12 Ocak 1920'de çalışmalarına başlayan son Osmanlı Meb'ûsan Meclisi'nde geçici başkanlığa getirildi. 31 Ocak 1920'de başkan olan Reşad Hikmet'in ölümü üzerine meclis başkanlığına seçildi (4 Mart 1920). İstanbul'un işgali ve meclisin dağıtılmasından sonra 2 Nisan 1920'de Ankara'ya gitti.

Mustafa Kemal ile görüş ayrılığı içinde olmasına rağmen Millî Mücadele'yi destekledi. 23 Nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Erzurum milletvekili olarak katıldı ve meclis ikinci başkanlığına getirildi. İki gün sonra kurulan Muvakkat İcra Encümeni'ne, 3 Mayıs 1920'de de Adliye vekilliğine getirildi. Millî Mücadele'ye katıldığı için İstanbul'da kurulan Dîvân-ı Harb tarafından giyabında ölüme mahkûm edildi.

Celâleddin
Ârif

Sağlık durumu ve seçim bölgesini teftiş etmek gibi bahaneler ileri sürerek meclisten aldığı iki aylık izinle 15 Ağustos 1920'de Erzurum milletvekili Hüseyin Avni (Ulaş) ile birlikte Erzurum'a gitti ve burada Kâzım Karabekir tarafından törenle karşılandı (6 Eylül 1920).

Erzurum'dan Ankara'ya gönderdiği telgraflarla buradaki yolsuzluk iddialarının tahkikini ve bir kısım memurların değiştirilmesini istedi. Fakat bu istekleri Mustafa Kemal tarafından inandırıcı bulunmadı. Bu arada Kâzım Karabekir, Celâleddin Ârif'in şark vilâyetleri umumî valiliğine veya müfettişliğine tayini için Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne teklifte bulundu. Mustafa Kemal'in karşı çıkmasına rağmen geçici olarak Erzurum vali vekilliğine getirildi. Fakat bazı faaliyetlerinden dolayı Kâzım Karabekir Celâleddin Ârif Bey için yaptığı tekliften vazgeçti. Bunun üzerine Ankara'ya geri çağrılan Celâleddin Ârif seçim bölgesinin teftişini tamamlamadan gelemeyeceği cevabını verdi. Ancak daha sonra Ankara'ya dönmesi sağlandı.

24 Ocak 1921'de Adliye vekilliğinden ve meclis ikinci başkanlığından istifa etti. 1911'de % 10 hisse alarak Ereğli kömür madenlerini işleten İtalyan şirketinin imtiyazını uzattığı iddiası üzerine itibarı sarsıldı. Mustafa Kemal tarafından tedavi bahanesiyle Avrupa'ya gönderildi (14 Mayıs 1921). Asıl amaç ise İtalya ve Fransa ile ilişkileri yumuşatması idi. Aralık 1921'de de Cami Bey'in (Baykut) yerine Roma temsilciliğine tayin edildi. 12 Temmuz 1922'de giyabında ikinci defa Adliye vekilliğine tayin edildiyse de bu görevi kabul etmedi. Haziran 1923'te Roma temsilciliği görevinden ayrıldı ve Paris'e yerleşti. 18 Ocak 1930'da burada vefat etti.

BİBLİYOGRAFYA :

Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, İstanbul 1934, I, 246, 247, 286, 288, 302-305; II, 29-40, 120-121; III, 304-305; Talat Paşa, *Talat Paşa'nın Hatıratı*, İstanbul 1946, s. 121-130; Hasan Basri Erk, *Meşhur Türk Hukukçuları*, İstanbul 1958, s. 419; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, İstanbul 1964, II, 234, 237, 238, 277-279, 305, 393; M. Tayyib Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, Ankara 1965, I, 102-103; II, 166, 268, 295, 325, 368, 369, 381, 382; Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, İstanbul 1968, VI, 1878; Kazım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul 1969, s. 543, 562, 822, 823, 829-831, 834-836, 879, 880; H. Adnan Önelçin, *Nutuk'un İçinden*, İstanbul 1981, s. 34-35; *İstanbul Barosu Mecmuası*, X, İstanbul 1930, s. 26-73; XII (1930), s. 29-35.

UFUK GÜLSOY

CELÂLEDDİN BAYKARA

(bk. AHMED CELÂLEDDİN DEDE).

CELÂLEDDİN ed-DEVVÂNİ

(bk. DEVVÂNİ).

CELÂLEDDİN ERGUN

(ö. 775/1373)

Mevlevîliğin yayılmasını sağlayan ilk Mevlevî şeyhlerinden.

Kütahya'da doğdu. Ölümünden yaklaşık üç buçuk asır sonra kaleme alınan ve hayatı hakkında tek kaynak olan Kütahya Mevlevîhânesi şeyhlerinden Sâkıb Dede'nin (ö. 1148/1735) *Sefîne-i Mevleviyye*'sindeki bilgilere göre Burhâneddin İlyas Paşa'nın oğlu, Germiyanolu Süleyman Paşa'nın torunudur. Süleyman Paşa Sultan Veled'in kızıyla evlendiğinden Celâleddin Ergun'a da Çelebi unvanı verilmiştir. Ulu Ârif Çelebi (ö. 719/1320), Emîr Âlim Çelebi (ö. 739/1338) ve Emîr Vâcid Çelebi'den (ö. 742/1342) feyiz aldı. Sâkıb Dede, Mevlevîliğin ilk dönemlerinde tarikatın yayılmasında büyük hizmetleri olan Dîvâne Mehmed Çelebi'nin babası Abâpûş-i Velî'den de (ö. 890/1485) istifade ettiğini söylerse de bu tarih bakımından mümkün değildir. Bir ara Bursa'ya giderek Geyikli Baba'nın sohbetlerine katıldı. Sâkıb Dede, Ahî Evran'ın Celâleddin Ergun'un müridi olduğunu, Ahî Mustafa ve Ahî Erbasan adlı iki fütüvvet şeyhinin de kendisine intisap ettiğini söyler.

Konya'da Şems makamında yedi terkli Şemsî tac giyerek hilâfet alan Ergun Çelebi, bir süre sonra Kütahya'da İmâdüddin Hezâr tarafından yaptırılan melevîhânenin ilk postnişini oldu. Uzun müddet şeyhlik yaptıktan sonra burada öldü ve dergâhın hazînesine defnedildi. Vefatından önce makamını oğlu Burhâneddin İlyas Çelebi'ye bıraktı. Onun yerine de İlyas Paşa'nın torunu Zeyneddin Çelebi şeyh oldu. Erguniyye Dergâhı diye anılan Kütahya Mevlevîhânesi, Konya ve Karahisar (Afyon) melevîhânelerinden sonra Mevlevîliğin üçüncü önemli merkezi haline gelmiştir.

Sâkıb Dede Celâleddin Çelebi'yle ilgili birçok olay ve menkıbe anlatır. A. Gölpınarlı, *Sefîne-i Mevleviyye*'de onunla ilgili olarak yer alan bazı bilgilerin (s. 59-96) tarihî gerçeklere uymadığını söyle-

yerek bunların ihtiyatla kullanılması gerektiğine işaret eder. Mevlevîlik tarihinde önemli bir yeri olan Celâleddin Ergun hakkında, tarikatın ana biyografik eseri Ahmed Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-ʿarîfîn*'inde herhangi bir bilginin bulunmaması dikkat çekici bir husustur.

Eserleri. 1. *Gencnâme*. "İnsân-ı kâmil" kavramını anlatan Türkçe kırk beyitlik bu mesneviyi Sâkib Dede eserine iktibas etmiştir (*Sefîne*, s. 67-68, ondan naklen Ergun, s. 1310). Mesnevinin bir beytinde geçen "Fâizi" mahlâsından hareketle *Gencnâme*'nin Celâleddin Ergun'a ait olmadığı öne sürülmüştür (Gölpınarlı, s. 123). 2. *İşâretü'l-beşâre*. Mevlevî âyininin özelliklerinin anlatıldığı eser on sekiz "nükte"ye ayrılmıştır. Sâkib Dede'nin kendi üslûbuna dönüştürerek eserine aldığı (s. 77-83) bu risâlenin de Mevlevî âyininin son şeklini aldıktan sonra kaleme alındığı için başka bir müellife ait olduğu ileri sürülmüştür (Gölpınarlı, s. 123).

Celâleddin Ergun'un Arapça ve Farsça bazı tasavvufî-ahlâkî sözlerini aktararak tercüme ve şerheden Sâkib Dede (*Sefîne*, s. 68-75), onun ayrıca *Çihil Kelime-i Tayyibe* adlı mensur bir eseri olduğunu söyler.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâkib Dede, *Sefîne*, s. 59-96; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s. 67, 148, 225, 226-227; Ergun, *Türk Şairleri*, III, 1310-1311; *Kütahya: Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan*, İstanbul 1981, s. 223-224, 347-354; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 122-124; "Ergun Celâleddin Çelebi", *Musavver Dâiretül-maârif*, s. 989-990; "Celâleddin Ergun", *TDEA*, II, 27.

NURİ ÖZCAN

CELÂLEDDİN HALACI

(bk. FİRÜZ ŞAH HALACI).

CELÂLEDDİN HÂRİZMŞAH

(جلال الدين خوارزمشاه)

(ö. 629/1231)

Hârizmşahlr

Devleti'nin son hükümdarı

(1220-1231).

Asıl adı Mengübürti olup doğum tarihi bilinmemektedir. Celâleddin, devrin geleneğine uyularak ona verilen lakaptır. Babası Hârizmşah Alâeddin Muhammed, annesi Hintli bir câriye olan Ayçiçek Hatun'dur. Celâleddin devrin değerli hocalarından ders almıştır.

Hârizmşah Alâeddin Muhammed 1215'te Gûr ve Gazne bölgesini hâkimiyeti altına aldığı zaman oğlu Celâleddin'i, Gazne merkez olmak üzere Gûr, Herat, Garcistan ve Sicistan ülkelerine melik olarak tayin etmiş, vezirliğine de Şehâbeddin Alp el-Herevî'yi getirmişti. Fakat çok sevdiği ve değer verdiği oğlunu merkezde kendi yanında bırakmayı ve onun yerine adı geçen eyaletlere Kerber Melik'i göndermeyi uygun bulmuştu. Kerber Melik başarılı bir idareci olarak Moğol istilasından sonra Celâleddin'in Hindistan'dan dönüşüne kadar bu bölgeyi elinde tutmuştur.

Celâleddin'in, babası tarafından çok takdir edilmesine ve merkezde alıkonulmasına rağmen babasına halef olma hususundaki şansı büyük annesi Terken Hatun tarafından azaltılıyordu. Terken Hatun, imparatorluk ordusunda kendi

soyundan olan Kanklı-Kıpçak asıllı savaşçı Türk unsurlarına yer vererek düşüncelerini gerçekleştirmeye uygun bir ortam hazırlamıştı. Ordu kumandanlıklarının çoğuna da akrabası olan emîrleri tayin etmişti. Bu derece nüfuz ve kudret sahibi olan Terken Hatun'un velayetlik meselesinde söz sahibi olacağı açıktı. Nitekim Terken Hatun, annesi Kanklı bir kadın olan torunu Uzlagşah'ı velayet tayin ettirmiş ve ona Hârizm, Horasan ve Mâzenderan gibi en mühim eyaletler verilmişti.

Ancak Moğollar 1220'de Hârizm'i istila etmişler ve Hârizmşah Alâeddin'i de Hazar denizinde Âbiskûn adalarından birine sığınmaya mecbur bırakmışlardı. Bu olaylar sırasında Terken Hatun Moğollar'a esir düşmüş ve böylece Celâleddin'in saltanat yolu üzerindeki engel de kendiliğinden ortadan kalkmıştı. Sultan Alâeddin Muhammed ölümünden birkaç gün önce, yanında bulunan oğulları Celâleddin, Akşah ve velayet Uzlagşah'ı toplayarak Celâleddin'i velayet tayin ettiğini açıkladı ve kısa süre sonra da öldü (Şevval 617/Aralık 1220).

Celâleddin kardeşleriyle beraber Âbiskûn'dan başşehir dönünce halka Sultan Alâeddin'in velayetliğe onu tayin ettiği bildirildi. Ancak Kutluğ Han Tuşi Pehlivan'ın mensup olduğu Bayagut Kabilesi'nden 7000 asker Uzlagşah'a bağlıydı. İki şehzade Celâleddin'e karşı olan emîrlerle anlaşarak onu öldürmek için bir komplo hazırladılar. Bu komployu haber alan sadık emîrlerinden İnanç Han durumu ona bildirdi ve şehirden uzaklaşmasını tavsiye etti. Bunun üzerine Celâleddin, Timur Melik kumandasındaki 300 süvariyle Horasan'ın dağlık taraflarına ve daha sonra da Nesâ'ya çekildi. Şehzadeler ve taraftarları ise üç gün Hârizm'de kaldıktan sonra onun arkasından Horasan'a gittiler. Moğol baskısı yüzünden Hârizm'i terkeden Akşah ve Uzlagşah Nîşâbur civarında kendilerini takip eden Moğollar'la çarpışmak zorunda kaldılar. Önce mağlûp olan Moğollar daha sonra yetişen yardımcı kuvvetler sayesinde galip gelerek şehzadeleri öldürdüler.

Moğollar 1220 yılı sonlarında Hârizm bölgesine geldiler ve Hârizmşahlr'ın başşehir Gürgenç'i bir süre kuşattıktan sonra ele geçirdiler. Bu sırada Nîşâbur'a gelen Celâleddin emîrlere ve sınır beylerine haber yollayarak kendisine katılmalarını istedi; fakat Moğollar'ın yaklaşması üzerine Zevzen civarındaki Kahire

Celâleddin Ergun'un şeyhlik yaptığı Kütahya Mevlevihânesi ve içinden bir görünüş

